

Василь Кіселичник

ORCID: 0000-0001-7063-3995

Львівський національний університет імені Івана Франка

vasyl.kiselychnyk@lnu.edu.ua

Вид статті: наукова стаття

Соціально-економічні та політико-правові передумови становлення та розвитку модерного самоврядування у Львові у другій половині XIX століття

Ключові слова: передумови розвитку самоврядування, модерне самоврядування, територіальна громада, міський статут Львова

Особливе місце в історії самоврядування в Україні посідає історія міського права та міського самоврядування громади Львова. Оригінальність їх взаємодії репрезентує думка, що Львів став “малим світом”, у якому великий (українське самоврядування) проводив свої європейські репетиції. Підсумовуючи вплив Львова на історію самоврядування в Україні, важко дати відповідь про його визначальну роль з огляду на розмаїття і багатозначність усіх чинників. Одразу ж постає дилема відкритості міста і його тривалого перебування під впливом різних державотворчих ідей та ідеологій. З іншого боку, очевидно є власна спромога бути центром громадської активності та місцевого самоврядування, адаптувати європейські моделі територіального врядування. Адже саме Львів, будучи органічно і духовно поєднаним

з Європою, у цій сфері став транзитним містом, звідки поширювались європейські самоврядні моделі на українські землі¹.

“Історичний перелом” у розвитку львівської громади та становлення модерного самоврядування у Львові відбулося у другій половині XIX століття, коли місто перебувало у складі Австрійської монархії. Династія Габсбургів поширюючи свій суверенітет на все нових підданих, не змінювала, принаймні спочатку, традиційних форм влади в тих королівствах, герцогствах і містах, які вона захоплювала. Однак згодом для збереження імперії стало необхідним проведення політичних, правових та економічних реформ, які означали б рух від абсолютної монархії до конституційної, від поліцейської держави до держави правової.

Протистояння поліцейсько-абсолютистського режиму Габсбургів і ліберальних кіл австрійського суспільства привело до формування в 40-х роках XIX століття стійкої опозиційно-ліберальної програми, невід’ємною складовою якої стала доктрина самоврядування громад². Відома на той час у Європі, вона розглядала громади, як й інші органічно виниклі корпорації, незалежними від держави, яким, як і окремим індивідуумам, приписувала наявність непорушних природних прав. Відповідно управління власними справами громад у жодному разі не могло бути порушено зовнішнім втручанням, а свобода громади у своїй ідеології була спрямована проти абсолютизму.

Окрім політичних передумов розвиток самоврядування в Австрії мав економічні та соціальні передумови, а саме: загальне економічне піднесення (внаслідок розвитку ринкових відносин), розвиток промисловості та торгівлі в містах, традиційна економічна відокремленість і певна автономність коронних країв, а також соціальна структурованість суспільства з великою кількістю чиновників.

Про те, реакція, яка настала після поразки революції і привела до встановлення неоабсолютистського режиму в країні, знайшла своє закріплення в так званому новорічному патенті від 31 грудня 1851 року, який відмінив дію Конституції 1849 року, а розпорядженням Цісарського кабінету положення тимчасового закону про громади було визнано таким, що втратило силу.

Однак подальший розвиток політичних процесів у країні та невдала війна в Італії (1859) призвели до неминучих змін у внутрішній політиці Австрійської монархії. Цісар Франц Йосиф під натиском демократичних сил став усвідомлювати потребу і необхідність повернення австрійських коронних земель у лоно конституціоналізму³. Тому 20 жовтня 1860 року Уряд оприлюднив т. зв. “Жовтневий диплом”, який повинен був стати новим основним законом

¹ V. P. Kiselychnyk, *Lvivske miske pravo (druha polovyna 13–pochatok 20 st.)*, Lviv 2011, s. 8.

² Klabouch J., *Die Lokalverwaltung in Cisleithanien*, [v:] *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, Wien 1975, Bd. 2: *Verwaltung und Rechtswesen*, s. 271.

³ E. Tsolner, *Istoriia Avstrii*, Lviv 2001, s. 392.

імперії⁴ та започаткував еру конституціоналізму в Австрії, гарантуючи проголошені у 1848 році основні права і свободи громадян.

Розпорядженням монарха від 26 листопада 1860 року було дозволено проведення нових виборів у громадах згідно з вимогами тимчасового Громадського закону 1849 року. А 29 березня 1861 року вийшло розпорядження про відновлення публічності громадського управління⁵.

Таким чином, на відміну від реакційних 50-х років, шістдесяті стали початком проведення важливих політичних реформ на теренах Австрійської монархії, сприяли наданню коронним краям⁶ широкої автономії, становленню та розвиткові самоврядування територіальних громад. Цього постійно вимагав і соціально-економічний розвиток Австрійської монархії, а згодом дуалістичної Австро-Угорщини.

У цьому контексті, на прикладі Львова, можна побачити, який вплив мав економічний і соціальний розвиток громади на становлення самоврядування, як і зворотний зв'язок між розвитком міського самоврядування та соціально-економічним розвитком територіальної громади.

У цілому ж, слід зазначити, що історія соціально-економічного розвитку Львова австрійського періоду поділяється на два відмінних один від одного етапи. Точкою розмежування, яка розділила ці періоди, було запровадження у 1870 році, відповідно до норм наданого статуту, модерного самоврядування у Львові, що стало важливим чинником перетворення життя міської громади у всіх його проявах.

Початок першого періоду застає Львів у стані глибокої економічної кризи. Як зазначає С. Гошовський, на час приєднання Галичини до Австрії в 1772 році промисловість і торгівля міста перебували в стані занепаду, а загальна кількість мешканців міста з передмістями нараховувала приблизно 23 тисячі осіб, з яких майже сім тисяч були юдеї⁷. Про економічну руїну Львова того періоду свідчило, як вказують інші дослідники історії Львова О. Чоловський⁸ і Д. Зубрицький⁹, жахливий стан вулиць і площ, які не прибиралися, а також аварійний та занедбаний стан міських водогонів. У такому складному економічному становищі розпочинав Львів (міська територіальна громада) нову еру у своїй історії.

Умови соціально-економічного розвитку Львова після його приєднання до Австрії докорінним чином відрізнялися від попередніх часів. Місто змінює

⁴ A. Dzh. P. Teilor, *Habsburzka monarkhiia 1809–1918*, Lviv 2002, s. 95.

⁵ H. Neuhofer, *Handbuch des Gemeinderechts: Organisation und Aufgaben der Gemeinden Österreichs*, Wien–New York 1972, s. 5.

⁶ Одним із таких коронних країв, що входив до складу багатонаціональної Австрійської монархії, а згодом дуалістичної Австро-Угорщини була Галичина. Її територія займала 78497 км², на якій проживало 8 млн. 212 тис. Населення. Див. *Die Chronik Österreichs*, Dortmund 1984, s. 461.

⁷ S. Hoszowski, *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Lwów 1935, s. 14–15.

⁸ A. Czołowski, *Obraz dziejowy Lwowa*, [v:] *Lwów w okresie samorządu*, Lwów 1896, s. XVIII.

⁹ D. Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa*, Lwów 1844, s. 484.

свій давній торгівельно-військовий статус на управлінсько-бюрократичний, оскільки Львів стає столицею великої австрійської провінції, в якій відразу запроваджується система центрально-бюрократичного управління, що існувала в Габсбурзькій монархії.

Надання Львову статусу столиці коронного краю було важливим фактором господарсько-економічного розвитку міста. Саме в цей період Львів розвивався насамперед як адміністративний і політичний центр, а не як осередок фабрично-заводської промисловості. Факт розташування у Львові державних і крайових органів управління, судової влади, представництва вищого військового командування та фінансових установ спричинився до напливу значної кількості службовців-управлінців до міста, оскільки львівські міщани не в змозі були задовольнити потреби швидкозростаючої бюрократії. А це в свою чергу вимагало розвитку міської інфраструктури, будівництва нових адміністративних споруд та житлових будинків.

Столичний статус міста мав позитивний вплив і на розвиток шкільництва, що було спричинено великим напливом молоді та вчительського персоналу. Утворенню у 1784 році на базі єзуїтської академії університету місто Львів завдячує також своєму статусові як столиці коронного краю. І якщо, для прикладу, на першому році свого заснування в університеті нараховувалося лише 285 студентів, то у 1789/1790 навчальному році їхня кількість зросла до 690 осіб¹⁰. У 1819 році в університеті студіює вже 827 осіб, а у 1827 році — 1765¹¹. Загальна кількість учнівської молоді, що навчалася у школах і гімназіях Львова у тому ж 1827 році, становила 5446 осіб¹².

Значне зростання кількості міського населення, розширення території міста, його статус як столиці коронного краю потребували швидкої і якісної розбудови міського господарства, розвитку промисловості та торгівлі. Проте міська громада не спроможна була самотужки справитися з таким завданням, потрібна була державна допомога, і, в першу чергу, кредитно-фінансова.

І якщо урядова політика, як зазначає С. Гошовський, щодо державної підтримки розвитку промисловості та торгівлі у Львові та в цілому Коронному краї була корисною та відчутною в період “освіченого абсолютизму”, то в подальшому тягар економічного розвитку міста та краю падає на Галицький становий сейм, який вимушений був розробити економічні проекти, що мали за мету піднесення економічного життя в столиці та в цілому краї. Так, зокрема, у місті починають створюватися кредитні спілки та товариства¹³. У 1844 році у Львові був утворений Галицький кредитний банк, який став єди-

¹⁰ L. Finkel, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwow 1894, ch. 1, s. 135.

¹¹ F. Siarczyński, *Galicja*, Rps. Ossolineum, № 1825, s. 301.

¹² St. Schnür-Peplowski, *Galiciana 1778-1812*, “Przewodnik Naukowy i Literacki” 1896, s. 148.

¹³ Якщо в 1850 році у м. Львові було лише сім таких товариств, то вже у 1870 році — 72, а в 1874 році — 117, членами яких було близько 28 тис. осіб.

ною до 1860 року кредитною інституцією Коронного краю. І лише у 1867 році був утворений Галицький іпотечний банк, а у 1868 році — Селянський банк.

Важливе значення для розвитку міського господарства мало також заснування у 1850 році у Львові торгово-промислової палати, діяльність якої стала дуже потрібною для економічного життя міста та краю. Зокрема, торгово-промислова палата своїм завданням вбачала не лише збір даних про розвиток економіки у Львові та Коронному краї, але й розробку і подання конкретних пропозицій в урядові інстанції щодо розвитку промисловості та торгівлі.

У 60-х роках XIX століття спільними зусиллями міських органів, фінансово-кредитних установ, а також органів центральної та крайової влади вдалося домогтися фінансово-економічного піднесення львівської громади, що в свою чергу, дозволило розширити житлове будівництво та збільшити витрати на благоустрій міста.

Відтак, у другій половині XIX століття Львів перетворився на велике торгівельно-промислове місто, яке займало четверте місце в Австрійській монархії після Відня, Праги і Трієста за кількістю жителів. Зокрема, у 1870 році, тобто тоді, коли Львову було надано право на самоврядування, у місті проживало 87 тисяч жителів¹⁴.

У подальшому населення Львова зростало дуже швидкими темпами. За 40 років автономного розвитку львівської громади число мешканців досягло у 1910 році 206 574 осіб¹⁵.

Однак львівська громада зростала не тільки кількісно, а й ставала економічно багатішою, а отже, незалежною. Цьому сприяло і вигідне географічне становище Львова як центру торгівлі між Сходом і Заходом, Балтикою і Чорним морем.

Велике значення для Коронного краю Галичини і Володимирії (як і для міста Львова, його столиці) в економічному плані мало залізничне будівництво, яке розпочалося наприкінці 50-х років XIX століття. Так, у листопаді 1861 року Львів було з'єднано залізницею з Перемишлем, а у 1866 році розпочався рух поїздів на лінії Львів-Чернівці-Ясси. У 1871 році була здана в експлуатацію лінія за маршрутом Львів-Підволочиськ. У 1874 році закінчено будівництво залізниці, яка з'єднувала Галичину з Угорщиною через Карпати, в результаті чого Львів став головним залізничним вузлом краю.

Таким чином, у 60-х роках XIX століття були закладені економічні підвалини для становлення міського самоврядування нового типу, зросла сила львівської громади, розбудувалось міське господарство. Однак, подальше економічне зростання, в якому була зацікавлена Австрійська монархія, було можливим лише за умов децентралізації державної влади, а саме: визнання та гарантування місцевого самоврядування на законодавчому рівні.

¹⁴ S. Hoszowski, *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Lwów 1935, s. 114.

¹⁵ J. Rudnicki, *Lwów. Karta z dziejów Polski*, Gdańsk 1990, s. 51.

І така нормативно-правова основа становлення та функціонування місцевого самоврядування в Австрійській монархії була закладена з прийняттям 5 березня 1862 року державного австрійського закону “Про основні засади організації громад”¹⁶.

Отже, передумови розвитку самоврядування Львова у другій половині XIX століття можна умовно поділити на загальні і безпосередні. Загальними передумовами слід вважати ті економічні, соціальні та політичні зміни, що відбулися в Австрії, а саме:

- припинення існування Австрійської імперії як централізованої монархії та перехід до дуалістичної конституційної монархії з вищим рівнем децентралізації влади;

- зміна економічного устрою, скасування панщини, поступове зростання економіки, що в цілому позитивно відобразилося на матеріально-фінансовому становищі громадян та їх територіальних об'єднань (громад);

- пристосування державного апарату до нового суспільного устрою, яке вимагало утворення нових органів у системі державного управління, ширшого залучення громадян до управління державою;

- формування правової системи нового типу на основі прийнятої Конституції Австро-Угорщини (1867) та відповідних законів.

А безпосередніми передумовами розвитку самоврядування у місті Львові, були:

- надання Львову нового статусу — столиці коронного краю;

- економічне та фінансове піднесення львівської громади, створення інфраструктури великого капіталістичного міста;

- бурхлива урбанізація, надмірно швидке зростання чисельності жителів Львова, що спонукало центральну владу перенести вирішення господарських і соціальних питань та пов'язаних з цим видатків на міську територіальну громаду;

- формування загальноавстрійської правової системи самоврядування, стійкі та розвинені самоврядні традиції міста.

Відтак, прогресивна в цілому австрійська система місцевого самоврядування на практиці перебувала під впливом загальної політичної стратегії Австро-Угорської монархії, що необхідно враховувати при аналізі передумов утворення самоврядних інституцій Львова. У цьому плані показовою була історія розробки і надання Львову статуту 1870 року.

У 1786 році у зв'язку зі скасуванням магдебурзького права у Львові були ліквідовані також і міські самоврядні органи. Заново створений магістрат

¹⁶ Див. Ustawa z dnia 5 marca 1862 określająca zasadnicze podstawy urzędzenia gmin, Ustawy Krajowe dla Królestwa Galicji i Lodomerji, Lwów 1866, s. 103–112; S. Hoszowski, *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914...*, s. 114; J. Rudnicki, *Lwów. Karta z dziejow Polski...*, s. 51; Див. Ustawa z dnia 5 marca 1862 określająca zasadnicze podstawy urzędzenia gmin, Ustawy Krajowe dla Królestwa Galicji i Lodomerji, Lwów 1866, s. 103.

як міський орган державної адміністрації з функціями виконавчими влади розпочав свою діяльність 1 грудня 1789 року відповідно до Патенту Цісаря Йосифа II від 6 листопада 1789 року¹⁷. Однак вже у 1790 році у Львові був утворений і представницький орган влади — так званий міський відділ, членів якого обирала громада міста. До його складу входило 60 членів, які були наділені, зокрема, правом обрання бурмистра, його заступників і радників магістрату.

Проте незабаром така “тінь” самоврядування, як відзначає О. Чоловський, зникла. Центральний уряд Відня привласнив собі право призначати бурмистра і всіх службовців магістрату¹⁸. Тому міський відділ як представницький (самоврядний) орган влади, будучи наділений дуже обмеженими повноваженнями¹⁹ та зазнаючи різного роду “утисків і перешкод” у своїй діяльності²⁰, втрачає своє значення. Вирішення всіх важливих фінансово-господарських питань життя міста стає знову прерогативою магістрату.

Знаменний для всієї Європи 1848 рік був точкою відліку, яка започаткувала добу боротьби громадян Львова за нове міське право²¹. Після березневих і квітневих подій, які позитивно вплинули на національний рух та прагнення здобути автономію, міська громада Львова вирішила розробити новий міський статут, який би надавав їй можливість реальної участі в самоврядуванні містом.

Результатом тих зусиль стало розроблене і затверджене 20 липня 1848 року тимчасове положення про реорганізацію міського відділу Львова²². Дане положення визначало склад і структуру міського відділу, сферу його повноважень та діяльності, встановлювало процедуру виборів до представницького органу громади та перелік осіб, яким надавалося активне і пасивне виборче право. А 20 вересня 1849 року був прийнятий і тимчасовий регламент роботи міського відділу²³.

Першочерговим завданням цієї реорганізації було формування нового міського громадського органу, який в майбутньому з урахуванням набутого

¹⁷ LNB im. Vasyliya Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 36, ark. 167.

¹⁸ A. Czołowski, *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miasta Lwowa do 1848 r.*, Lwów 1896, s. 61.

¹⁹ Sprawozdanie komisji dla statutów miejskich, tyżące się nadania statutu gminnego dla król. stoł. miasta Lwowa, LNB im. Vasyliya Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 37/1, ark. 261.

²⁰ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1908, s. 464.

²¹ V. Kiselychnyk, *Rozrobka i nadannia Lvovu u 1870 r. statutu na miske samovriaduvannia*, Lwów, t. II, Kraków 1998, s. 125.

²² *Ustawa prowizoryczna do reorganizacyi Wydziału miejskiego dla król. stoł. miasta Lwowa*, [v:] *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*, Lwów 1896, s. 9–12.

²³ Див. Wydział król. stołecznyego miasta Lwowa i pogląd na jego działanie od roku 1849 aż do wyboru nowego Wydziału miejskiego w październiku 1861 roku, Lwów, 1861, s. 8.

досвіду зміг би розробити проект міського статуту та сформувати органи міського самоврядування Львова²⁴.

При цьому, слід зазначити, що справа впорядкування міських відносин шляхом розробки і введення в життя міського статуту була на порядку денному відділу з моменту його обрання²⁵. Очевидно, таке прагнення львівської громади ґрунтувалося на тому, що Відень та інші великі міста Австрії вже у 1848–1850-их роках вже мали такі статuti. З цієї метою міський відділ доручив правовій секції розробити проекту статуту міста. І вже через декілька місяців правова секція завершила свою роботу над проектом міського статуту²⁶.

Схвалений Намісництвом краю проект статуту міста Львова був затверджений міністром внутрішніх справ Австрійської монархії А. Бахом 15 жовтня 1850 року²⁷. Але з невідомих причин цей статут не отримав санкції монарха і не був введений в дію.

Надання статуту стало цілком можливим пізніше з огляду на те, що в Галицькому намісництві в листопаді 1859 року розпочалося обговорення статуту сільських і міських громад. У зв'язку з цим міський відділ на своєму засіданні 17 листопада 1859 року обрав комісію для продовження роботи над проектом статуту міста Львова²⁸. А правовою базою для його розробки були: проект тимчасового положення про реорганізацію міського відділу, загальний громадський статут від 17 березня 1849 року²⁹, тимчасовий статут для міста Львова, затверджений 15 жовтня 1850 року. При розробці проекту міського статуту комісією були враховані обґрунтовані пропозиції, надіслані бурми страми міст Відня і Праги, що були подані на основі затверджених статутів цих міст³⁰.

20 листопада 1860 року комісія подала розроблений проект на затвердження міському відділу³¹. Однак цей проект викликав велике невдоволення у містян і був гостро критикований. На адресу авторів проекту звучали закиди в тому, що він не у повному обсязі визначає права громади та її представницьких органів. Невдоволення міських громадян викликали і §§ 75 та 123 проекту статуту, що надавали Урядові право розпуску міської ради.

²⁴ К. Ostaszewski-Barański, *Rozwój król. stol. miasta Lwowa (1848–1895)*, Lwów 1895, s. 12.

²⁵ LNB im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 36, ark. 5.

²⁶ К. Ostaszewski-Barański, *Ustawa prowizoryczna (1848–1870)*, [v:] *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*..., s. 21.

²⁷ Цей статут мав назву: *Prowizorska Gemeinde-Ordnung für die königliche Hauptstadt Lemberg* і складався зі 195 статей. Див. LNB im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 37/2, ark. 261–303.

²⁸ LNB im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 37/2, ark. 252.

²⁹ Цей статут, який в основному стосувався організації міських громад в Галичині, введений не був. Див. там само, spr. 36, ark. 15 (zwrot).

³⁰ LNB im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 37/2, ark. 256–259.

³¹ Там само, sprp. 37/1, ark. 287–294.

Однак невдоволення громади міста Львова проектом розробленого статуту, на думку члена комісії К. Кжечуновича, було юридично необґрунтованим і безпідставним, оскільки не ґрунтувалося на порівняльній оцінці вже прийнятих статутів в інших містах Австрійської монархії та загальнодержавних законів, які були юридичною основою для їх розробки, а також самих конституцій найбільш демократичних держав Європи³².

Труднощі, з якими зіткнулася комісія при розробці проекту статуту, полягали в тому, що треба було маневрувати між пробудженням конституційним життям, надіями і фактичним станом справ. Але найважчим завданням, яке стояло перед членами комісії, було вирішення юдейського питання. Воно постало у зв'язку з двома причинами, які стосувалися кількісного складу юдеїв — членів майбутнього міського громадського органу, а також майнових прав християнської та юдейської громад.

Так, згідно з проектом статуту зі 72 депутатів міської ради лише 12 депутатів могли бути юдеями³³. При вирішенні ж майнових прав комісія виходила з того, що наявне майно громади міста Львова за своїм походженням і джерелом його поповнення є виключно майном християнської громади, тому до співвласництва і управління цим майном юдейська громада не може бути допущена.

У порядку обґрунтування зазначалося те, що в минулому усі громадянські права в місті належали тільки християнському населенню. Юдеї ж становили окрему громаду, яка не сплачувала міських податків та усувалася від будь-яких обов'язків щодо утримання і управління містом³⁴.

Новий етап у підготовці проекту статуту для міської громади Львова був закладений прийняттям вищезгаданого загальнодержавного закону “Про основні засади організації громад”, ст. 22 якого надавала право, зокрема, великим містам вимагати надання їм власного статуту на управління містом³⁵.

Саме це і стало вагомою юридичною підставою, яка надавала право територіальній громаді Львова на розробку і надання місту власного статуту.

У січні 1863 року міська рада розпочала обговорення нового проекту, з урахуванням змін і доповнень, внесених відповідно до положень названого закону. В процесі цього обговорення окремі депутати міської ради висловилися за повну рівноправність християнської і юдейської громад, проте такі заклики не знайшли підтримки у більшості депутатського корпусу міської ради. Обговорення проекту було відкладене на невизначений час у зв'язку з тим, що захворів доповідач і один з авторів проекту статуту — Райський, а також

³² Tam samo, ark. 12–14.

³³ Tam samo, ark. 381 (zwrot).

³⁴ Tam samo, spr. 36, ark. 11. (zwrot).

³⁵ Sprawozdanie komisji sejmowej dla układu statutów miejskich, pod względem nadania statutu gminnego dla miasta Stanisławowa, [v:] LNB im. Vasylia Stefanyka NAN Ukrainy, Viddil rukopysiv, f. 63, spr. 37/1, ark. 78.

внаслідок зміни політичної ситуації в монархії. І лише 9 жовтня 1865 року на засіданні міської ради розпочалося чергове обговорення проекту статуту, окремі статті якого були змінені, як цього вимагав закон “Про приналежність до громад”.

Схвалений міською радою 4 січня 1866 року проект статуту Львова був переданий 25 січня 1866 року на обговорення в статутну комісію Галицького крайового сейму³⁶. А вже 26 березня цього ж року дебати за участю депутатських комісій християн і юдеїв закінчилися остаточним схваленням розробленого проекту статуту.

Міська влада відразу прийняла ухвалу про подання прохання щодо проведення нових виборів ради, сподіваючись, що вони відбудуться згідно з новим міським статутом. Однак зміст окремих абзаців затвердженого проекту викликав невдоволення центральної влади, тому нові вибори було дозволено провести, але відповідно до тимчасового положення 1848 року.

І хоча це розпорядження, як відзначає К. Остажевські-Баранський, викликало незадоволення у міській громаді, але все-таки була надія, що це тимчасове явище і незабаром управління містом буде спиратися на новий статут³⁷. Ці сподівання територіальної громади Львова ґрунтувалися, можливо, і на факті надання місту Кракову в 1866 році тимчасового статуту³⁸.

Але така надія громадськості міста були марною, монарх тричі у період з 1866 до 1870 року не санкціонував затверджений Крайовим сеймом проект по причині ущемлення виборчих прав членів юдейської громади міста³⁹ та його невідповідності прийнятим у 1867 році Конституції Австро-Угорщини і законам “Про товариства”, “Про право зборів”⁴⁰ тощо.

І лише 26 серпня 1870 року після внесених комісіями міської ради змін і доповнень, проект статуту був схвалений в його остаточній редакції Галицьким крайовим сеймом, а 14 жовтня 1870 року⁴¹ статут був затверджений монархом⁴².

Наданий територіальній громаді статут за сутністю був основним нормативним актом локальної саморегуляції, а за змістом — впорядкована сукупність норм права, які регламентували діяльність міських самоврядних органів і були обов'язковими для них та посадових осіб органів міського самоврядування, а також для закладів, товариств і фондів, що здійснювали свою діяль-

³⁶ *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)...*, s. 37.

³⁷ К. Ostaszewski-Barański, *Rozwój król. stol. miasta Lwowa (1848–1895)*, Lwów 1895, s. 40.

³⁸ *Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z wielkim Księstwem Krakowskim*, 1866, ch. III, № 7.

³⁹ T. Merunowicz, *Wyniki samorządu w Galicyi*, Lwów 1916, s. 38.

⁴⁰ D. Savchak, *Zbornyk zakonov administratsiinykh*, Lviv 1893, s. 493–543.

⁴¹ 14 жовтня 2020 року територіальна громада Львова буде відзначати 150-ти річчя від дня надання статуту на модерне самоврядування.

⁴² *Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z wielkim Księstwem Krakowskim*, 1870, ch. XXII, № 79.

ність на території міста. За своєю формою міський статут був кодифікованим нормативно-правовим актом, який був прийнятий за встановленою процедурою. Норми та положення статуту Львова 1870 року забезпечували системність міського права, оскільки всі інші нормативно-правові чи організаційно-розпорядчі акти — виборчі ординації, регламенти, ухвали, розпорядження, інструкції, положення, службові приписи, приймалися на основі положень статуту та не могли йому суперечити. Загалом предмет правового регулювання охоплював всі питання життєдіяльності громади, а саме: земельні відносини, відносини членства у громаді, управління майном громади, безпеку містян та їхнього майна, укладання бруківки та утримання доріг громади, мостів, вулиць, площ, безпеку та надійність дорожніх і водних комунікацій, відносини поліцейського нагляду, справи убогих, опіку над добродійними закладами громади, шкільництво, процедури арбітражу, запобігання жебрацтву тощо.

Прийняття статуту 1870 року стало найважливішою історичною подією на шляху побудови місцевої демократії у Львові саме на цьому відтинку тривалості історичного періоду. Сформована львівська громада легалізувалася, стала самостійним суб'єктом суспільного і державного життя.

Із наданням статуту територіальній громаді Львова у 1870 році відкрилася нова епоха в історії самоврядування львівської громади.

До кінця століття у Львові зводяться великі за розміром адміністративні споруди для державних і міських інституцій, місто отримує газове освітлення, впорядковуються старі і будуються нові ринки, брукуються площі і вулиці, впорядковуються міські парки і сквери. Вирішується питання про створення дешевого транспорту загальноміського користування. Інакше кажучи, створюється інфраструктура великого капіталістичного міста, яким Львів стає на початку 90-х років XIX століття.

Бібліографія

- Balzer O., *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów 1908.
- Czołowski A., *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miejskich do 1848 r.*, Lwów 1896.
- Czołowski A., *Obraz dziejowy Lwowa*, [v:] *Lwów w okresie samorządu*, Lwów 1896.
- Die Chronik Österreichs*, Dortmund 1984.
- Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z wielkim Księstwem Krakowskim, 1866, ch. III, № 7.
- Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicyi i Lodomerji wraz z wielkim Księstwem Krakowskim, 1870, c. XXII, № 79.
- Finkel L., *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, ch. 1.
- Hoszowski S., *Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914*, Lwów, 1935.
- Kiselychnyk V. P., *Lwivske miske pravo (druha polovyna 13–pochatok 20 st.)*, Lviv 2011.
- Kiselychnyk V., *Rozrobka i nadannia Lvovu u 1870 r. statutu na miske samovriadiuvannia*, [v:] *Lwów: miasto, spoleczenstwo, kultura*, t. II, Kraków 1998.

- Klabouch J., *Die Lokalverwaltung in Cisleithanien*, [v:] *Die Habsburgermonarchie, 1848–1918*, Wien 1975, Bd. 2: *Verwaltung und Rechtswesen*.
- Merunowicz T., *Wyniki samorządu w Galicyi*, Lwów 1916.
- Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*, Lwów 1896.
- Neuhofer H., *Handbuch des Gemeinderechts: Organisation und Aufgaben der Gemeinden Österreichs*, Wien–New York 1972.
- Ostaszewski-Barański K., *Rozwoj król. stoł. miasta Lwowa (1848–1895)*, Lwów 1895.
- Ostaszewski-Barański K., *Ustawa prowizoryczna (1848–1870)*, [v:] *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*, Lwów 1896.
- Prowisorische Gemeinde-Ordnung für die königliche Hauptstadt Lemberg*, [v:] LNB im. Vasyliya Stefanyka NAN Ukrainy, *Viddil rukopysiv*, f. 63, spr. 37/2, ark. 261–303.
- Rudnicki J., *Lwów. Karta z dziejow Polski*, Gdańsk 1990.
- Savchak D., *Zbornyk zakonov administratsiinykh*, Lviv 1893.
- Schnür-Peplowski St., *Galiciana 1778–1812*, Lwów 1896.
- Siarczyński F., *Galicja*, Rps. Ossolineum, № 1825.
- Sprawozdanie komisji dla statutów miejskich, tyżące się nadania statutu gminnego dla król. stoł. miasta Lwowa, [v:] LNB im. Vasyliya Stefanyka NAN Ukrainy, *Viddil rukopysiv*, f. 63, spr. 37/1, ark. 261–262.
- Sprawozdanie komisji sejmowej dla ukladu statutow miejskich, pod względem nadania statutu gminnego dla miasta Stanislawowa, [v:] LNB im. Vasyliya Stefanyka NAN Ukrainy, *Viddil rukopysiv*, f. 63, spr. 37/1, ark. 78–79.
- Teilor A. Dzh. P., *Habsburzka monarkhiia 1809–1918*, Lviv, 2002.
- Tsolner E., *Istoriia Avstrii*, Lviv 2001.
- Ustawa prowizoryczna do reorganizacyi Wydziału miejskiego dla król. stoł. miasta Lwowa, [v:] *Miasto Lwów w okresie samorządu (1870–1895)*, Lwów 1896.
- Ustawa z dnia 5 marca 1862 określająca zasadnicze podstawy urzędzenia gmin, [v:] *Ustawy Krajowe dla Królestwa Galicji i Lodomerji*, Lwów 1866.
- Wydział król. stołecznygo miasta Lwowa i pogląd na jego działanie od roku 1849 aż do wyboru nowego Wydziału miejskiego w październiku 1861 roku, Lwów, 1861.
- Zubrzycki D., *Kronika miasta Lwowa*, Lwów 1844.

Socioeconomic and political and legal preconditions for the formation and development of modern self-government in Lviv in the second half of the 20th century

Summary

The history of municipal law and local self-government of Lviv's community occupies a special place in the history of self-government in Ukraine. The idea that Lviv became a "small world" in which the big one (Ukrainian self-government) conducted its European rehearsals represents the originality of their interaction. Summarizing the influence of Lviv on the history of self-government in Ukraine, it is difficult to determine its decisive role in view of the diversity and multiformity of all factors. The dilemma of the city's openness and its long stay under the influence of different state-building ideas and ideologies immediately arises. On the other hand, its own ability to be a center of public activity and local self-government,

to adapt European models of territorial governance is obvious. After all, it was Lviv, being organically and spiritually connected with Europe, that became a transit city in this sphere, from where European self-governing models spread to Ukrainian territory.

The “historical breaking point” in the development of Lviv’s community and the formation of modern self-government in Lviv took place in the second half of the 19th century, when the city was a part of the Austrian monarchy. The Habsburg dynasty, extending its sovereignty to more and more regions, did not change, at least initially, the traditional forms of government in those kingdoms, duchies and cities it seized. However, later, in order to preserve the empire, it became necessary to carry out political, legal and economic reforms, which would mean a movement from an absolute monarchy to a constitutional one, from a police state to a state governed by the rule of law.

The conditions of socioeconomic development of Lviv after its accession to Austria were radically different from previous times. The city changed its long-standing trading and military status to administrative and bureaucratic, as Lviv became the capital of a large Austrian province, which immediately introduced the system of central bureaucratic management that existed in the Habsburg monarchy.

In general, the history of the economic development of Lviv (local territorial community) during the Austrian period can be divided into two distinct stages. The initial point that divided these periods was the introduction of modern self-government in 1870 in Lviv according to the norms of the statute, which became an important factor in transforming the life of the local community in all its manifestations.

In the 1860s, the socioeconomic foundations for the formation of a new type of municipal self-government were laid, the power of Lviv community increased, and the urban economy was developed. However, further economic growth, in which the Austrian monarchy was interested, was possible only under the conditions of decentralization of state power, namely: recognition and guarantee of local self-government at the legislative level (political and legal preconditions).

Such a legal and regulatory basis for the formation and functioning of local self-government was laid with the adoption of the nationwide Austrian law “On the basic principles of communities’ organization” on March 5, 1862.

However, only on August 26, 1870, after changes and additions were made by the commissions of the city council, the draft statute of Lviv was approved by the Galician Regional Sejm in its final version, and on October 14, 1870, the statute was approved by the Monarch.

The granting of the statute to the territorial community in 1870 became the most important historical event on the way to building local democracy in Lviv in this section of the historical period. The formed Lviv community was legalized and became an independent subject of public and state life.

With the granting of the statute to the territorial community of Lviv, a new era in the history of self-government of the Lviv community began.

Keywords: preconditions of self-government development, modern self-government, territorial community, Lviv municipal statute

Wasył Kiselycznyk

Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

Przesłanki społeczno-ekonomiczne i polityczno-prawne kształtowania i rozwoju nowoczesnego samorządu we Lwowie w drugiej połowie XX wieku

Streszczenie

Szczególne miejsce w historii samorządu na Ukrainie zajmuje historia prawa miejskiego oraz samorządu miejskiego społeczności Lwowa. Oryginalność ich współdziałania reprezentuje myśl, że Lwów stał się „małym światem”, w którym ten wielki (samorząd ukraiński) przeprowadzał swoje próby europejskie. Podsumowując wpływ Lwowa na historię samorządu na Ukrainie, trudno udzielić odpowiedzi na pytanie, czy jego rola była decydująca ze względu na różnorodność i wieloznaczność wszystkich czynników. Od razu powstaje dylemat dotyczący otwartości miasta i długotrwałego wpływu na nie różnych idei oraz ideologii państwowotwórczych. Jednocześnie oczywista jest jego zdolność do bycia centrum aktywności społecznej i samorządu terytorialnego, do adaptacji europejskich modeli rządzenia terytorialnego. To przecież Lwów, będąc organicznie i duchowo połączony z Europą, w tym zakresie stał się miastem tranzytowym, z którego rozprzestrzeniały się europejskie modele samorządowe na ziemię ukraińskie.

„Przełom historyczny” w rozwoju społeczności lwowskiej i kształtowaniu nowoczesnego samorządu we Lwowie nastąpił w drugiej połowie XIX wieku, kiedy miasto znajdowało się w ramach cesarstwa Austrii. Monarchia Habsburgów, rozciągając swoją suwerenność na nowych poddanych, nie zmieniała, przynajmniej na początku, tradycyjnych form rządzenia w tych królestwach, księstwach i miastach, które zdobywała. Wkrótce jednak, w celu zachowania imperium, niezbędne okazało się przeprowadzenie reform politycznych, prawnych oraz gospodarczych, co oznaczałoby przejście od monarchii absolutnej do konstytucyjnej, od państwa policyjnego do państwa rządzonego prawem.

Warunki rozwoju społeczno-ekonomicznego Lwowa po jego włączeniu do Austrii całkowicie różniły się od poprzednich. Miasto zmieniło swój dawny status handlowo-wojskowy na administratywno-biurokratyczny, ponieważ Lwów stał się stolicą wielkiej austriackiej prowincji, w której natychmiast wprowadzono system rządzenia centralno-biurokratycznego istniejący w monarchii Habsburgów.

Ogólnie rzecz ujmując, historia rozwoju gospodarczo-ekonomicznego Lwowa (miejskiej gromady terytorialnej) okresu austriackiego podzielona jest na dwa etapy. Punktem rozgraniczenia, który podzielił te dwa okresy, stało się wprowadzenie w 1870 roku, zgodnie z normami przyznanego statutu, nowoczesnego samorządu we Lwowie, co było ważnym czynnikiem przekształcenia życia gromady miejskiej we wszystkich jego przejawach.

W latach sześćdziesiątych XIX wieku zostały położone podwaliny pod kształtowanie samorządu miejskiego nowego rodzaju, wzrosła moc gromady lwowskiej, rozwijała się gospodarka miasta. Dalszy wzrost ekonomiczny, którym była zainteresowana monarchia austriacka, był jednak możliwy tylko pod warunkiem decentralizacji władzy państwowej,

a mianowicie uznania i gwarancji samorządu miejscowego na poziomie prawnym (przesłanki polityczno-prawne). Taka podstawa prawna kształtowania oraz funkcjonowania samorządu lokalnego została założona wraz z przyjęciem 5 marca 1862 roku ogólnopolskiej ustawy austriackiej o zasadniczych podstawach urzędzenia gmin.

Dopiero 26 sierpnia 1870 roku, po wniesieniu przez komisję Rady Miejskiej zmian i uzupełnień, został uchwalony przez Sejm Krajowy w redakcji ostatecznej projekt statutu miasta Lwowa, a 14 października 1870 roku statut został zatwierdzony przez monarchę. Przyznanie statutu gromadzie terytorialnej w 1870 roku stało się najważniejszym wydarzeniem historycznym na drodze do stworzenia demokracji lokalnej we Lwowie w tym okresie historycznym. Ukształtowana społeczność lwowska stała się legalna i została odrębnym podmiotem życia społecznego oraz państwowego. Wraz z przyznaniem statutu gromadzie terytorialnej Lwowa zaczęła się nowa era w historii samorządu społeczności lwowskiej.

Słowa kluczowe: przesłanki rozwoju samorządu, nowoczesny samorząd, gromada terytorialna, statut miasta Lwowa